

Cəlal BƏYDİLİ
filologiya elmləri doktoru

...Sivilizasiyaların bəlkə hamısı bu gün öz əslini itirib və idealdan uzaqlaşdır. Amma Qərb sivilizasiyası renessansdan bəri üzünə məhvə doğru getməkdədir. Əgər son günlərdə kimsə Qərb mədəniyyətinin üstünlüyü haqda yersiz söhbətlər edərsə, buna elə də əhəmiyyət verməyin (U.Eko). Roma papasının müasir Avropanı eranın əvvəllərində tənəzzül çağını yaşayan Roma imperatorluğu ilə qarşılaşdırmağı da təsadüf deyildi. Soljenitsin isə deyirdi ki, bu gün Qərb cəmiyyətlərinin üzərindən cah-cəlal bəzəyini götürmüş olsaq, onun puç mahiyyəti tez də üzə çıxar.

Tanınmış tarixçi F.Brodelə görə, "sivilizasiyaların ölüm döşəyindəki ömürləri bir neçə min il sürə bilər". Misir mədəniyyəti eradan əvvəl XVI əsrdən çökməkdəydi, lakin onun məhvi miladın V əsridə baş verdi. Yəni tənəzzül ilə məhvin arası ölüm yatağında daşlaşmış halda iki min il çəkib...

Renessans dövründən bu yana avropasayağı elm prometeysi zehniyyəti təşəkkül etdirməklə bir dünyagörüşü səviyyəsinə yüksəldikcə varlığı dərkən də bünövrəsinə çevrilib, şaxələndirilmiş bütünlüklə mədəniyyətin də yerini tutaraq, cəmiyyətin nizamını dəyişən texnoloji sırayışları təmin edibdir. Lakin o, əslində dövrün yeni dini halına gələrək böyümə və irəliləmə adlı ilahlara tapındırmaqla insanlığı fəlakətə sürükləməkdən başqa heç hansı qayəyə xidmət göstərmədi.

Qərb sivilizasiyası maddi dəyərlərə ifrat marağı və məhz qaba qüvvət sayəsində hegemon ola bilmişdir. İnsanlığa yamanlıqlarını da saymaqla qurtarmaz. "İnkvizisiya, səlib yürüşləri, müstəmləkəçilik bu sivilizasiyanın qanlı meyvələridir". Tək bir Xirosima onun daha nələr törədə biləcəyinin aşkar dəlilidir...

İnsanlığı günümüzə dərin ümitsizliyə qorx edən bu mədəniyyət əslində "hər zaman inqilablar mədəniyyəti olmuşdur". İnqilablar isə qorxuncdur və onların hələ bircəciyi verdiyi vədə əməl eləməyib... Xatırlamaq yerinə düşər: "dünyanı dəyişdirmək istəyən qovğaçı" Marks da, anarxist Prudon da bütün tanrılara düşmən kəsilən üsyankar Prometeysi özlərinin yolgöstərənini seçmişdilər... Fixte, Hegel, Nitsşe, Marks - hamısı Lüsiferin övladlarıdır; "əmlə inqilab arasındakı anormal nikah" onların sayəsində bağlanmışdır... P.Feyerabend deyirdi ki: "Qərb elmi dünyanı daha yaxşı anlamağımıza və ya daha yaxşı yaşamağımıza imkan yaratdığı üçün deyil, daha yaxşı silahlar istehsal elədiyi üçün qəbul edildi. Bu elmin altında maddiyatçı və təcavüzkar bir sivilizasiya yatır".

Həqiqətən "Qərb bu gün çox ciddi intellektual böhran keçirir. İnsanların bunun fərqi varmamağının səbəbi Qərbin texnologiyasının gücü, hərbi qüdrətidir. Eynilə Roma imperatorluğunun son dövrlərini yada salır... Qərb fəlsəfəsi artıq çıxılmaz vəziyyətdədir. Haydegger belə "Qərb fəlsəfəsi mənimlə sona yetdi" - deyirdi. Fəlsəfədə böhran və onun da yol açdığı dini böhran var. Bundan başqa bir də ekoloji böhran var ki, Qərb həyat tərzini, dünyagörüşünü dəyişmədiyi müddətə öz həllini tapmayacaq. Bunu isə etməyə hazır deyillər. Sürəklə kosmetik vasitələrə əl atırlar. Meksika körfəzində yaşananlara baxın. Bu, insanlıq tarixinin böyük faciəsidir... Bəli, Qərb böyük böhran yaşayır və

belə bir dövrdə Qərbi kor-korana təqlid etməyə çalışmaq intihar deməkdir".

Bu sözlər çağdaş islam dünyasının bənzərsiz münəvvəri S.H. Nəsrə məxsusdur. Bənzər nidalar zaman-zaman Qərbin öz intellektuallarının dilindən də qopubdur. Örnək; J.Bodriyarin fikrincə, Avropada sistem iflasa uğramış və çökmüşdür.

"Tarixin ən böyük günahı, "bəşəriyyəti olduqca ciddi böhrana sürükləmiş" Qərb necə bir qaniçən və yirtici olduğunu

Əziz övladlarım! Qərb mədəniyyəti bəşəriyyətin tərəqqi və təkamülünə, cəmiyyəti-bəşəriyyənin rifah və səadətinə degil, bəlkə məhvinə çalışır... Anların atəşindən qurtulmaq üçün anlar kibi zalım olmalıdır ki, pəncəyi-qəddaranələrinə, zəhərli tuzaqlarına düşməyəsən". Bu sətirlər də Azərbaycan mədəniyyətinin iftixarı "Füyuzat"ın 15-ci sayında (aprel 1907) H.S. Ayvazovun "Nədən bu hala qaldıq" yazısındadır.

səhnəsində oynanıbdır...

Mənəviyyəti tarixi mağaralarda, quyularda və məzar çuxurlarında saçı-saqalı biri-birinə qarışmış halda insanlıqdan kənar həyat yaşayan keşiş tablolarıyla dolu materialist Qərbin, "əvvəl Tanrını, sonra da insanı öldürən bu "şizofreniya xəstəsi dəli Avropa"nın, Cəmil Meriç deyir ki, "yirticilik, qəddarlıq öz qanında var"... Arilərin sərhəd tanımayan yirticiliğindən K.Yunq özü yazıbdı.

"Tarixin ən böyük günahı"

*Onlar ki verir laf ilə dünyaya nizamat,
Bin dürlü təsəyyüb bulunur xanələrində.*

Ziya Paşa

gözəl bilir, özü də çoxdan bilir. Onun özünün öz vicdanı qarşısında ara-sıra elədiyi etiraflarından biri: "Şərqlilərin əldə olan qalan nələri varsa hamısını dağıdıb xaraba qoyduq. Fəlsəfələri, dinləri məhv oldu. Artıq heç nəyə inanmırlar. Dərin boşluğa yuvarlanıblar. Başıpozuqluq, intihar üçün tam yetişkən hala gəliblər". (L.Masinyon)

Avropanın iç üzünü Şərqi özündə də bilənlər çoxdu. M.İqbalın nəzərində insanlığı öldürən, təfriqəçi, dinsiz, imperia- list, hoqqabaz, qəlbi ölü və elm bütxanasının sahibi Qərb bəşəriyyətin vəhdətini qoruyub saxlaya bilməmişdir. İkiyə bölünmüş dünya yaradan da Avropa deyildimi?! M.Akif də "Avropa mədəniyyəti bir mədəniyyəti-fazilə, bir mədəniyyəti həqiqiyyəti insanlığa deyildir" - deyər, Qərb mədəniyyətinin fəzilətdən, insanlıq vəsfindən uzaq olduğunu açıq ifadə edirdi.

"O avropalılar yoxmu?.. Onların "mədəniyyət" pərdəsi arxasındakı müdhiş səhnəyi görəniz! O səhnədə nə qədər qorxunc canavarlıqlar, nə dərəcə vəhşi hərəkətlər, necə iyrənc hallar vardır. Mədəniyyət onların yalnız ağızlarında! Qəlbləri yılanlar, əqrəblər ilə doludur.

Hanki bir məmləkətə ayaq basdılar - "maarif" və "mədəniyyət" namilə zülm və həqarət toxumları əkdilər... Hanki qövm arasına girdilər isə dinlərini, dillərini unutdurmağa çalışdılar! Və çalışırlar.

Həqiqətən, bəşəriyyəti indi kökündən sarsan bütün böhranlar, istər birbaşa, istər dolaylı olsun, Avropanın keçmiş və bugünüylə bağlıdır. "Şərrin laxtası Avropada əmələ gəlibdi..." (V.Nalimov). Nə renessans humanistinin, nə maarifçi rasio- nalistin, nə də XIX əsr təkamülçüsünün, aralarındakı fərqliliklərə baxmayaraq, təbiətə dəyişməyibdi.

Avropadakı kəşflər, ixtira və icadlar dövrü də, təəssüf, eyni zamanda müstəmləkə, hakimiyyət və Yer üzünün zənginliklərini yağmalama dövrüdür. Maddiyat dünyasındakı icad və kəşflərlə avropalı öz əsrlik inanclarına şübhə etməyə başladı, beləcə, dünyanın ehtişamına arxa çevirdi, "...şəfəfatlı adlar taxdı eqoizminə..."

"Renessansla birlikdə Avropa insanı iman çağının cənnətini itirmişdir... Renessans insanı Orta əsrlərin cəzbəyə tutulan, yerlə göy arasında yaşayan yarı mələk insanı deyil. O, tərədən-dırnağa tamamilən dünyaya bağlı bir varlıqdır". (S.H.Nəsr)

...Qərb sivilizasiyası, doğrudan da, xristianlıq damğası daşımağına baxmayaraq, Tanrını öz həyatından birdəfəlik çıxarmışdır. Dünyanı qarşalayıb qovuran böyük allahsızlar ordusunu törədən bu sivilizasiyadır. Tibb və psixologiya elminə ideoloji-irqçi yanaşma gətirilməklə beynə müdaxilə şəklində gerçəkləşdirilən lobotomiya oyunu ilk olaraq bu sivilizasiyanın

...Amerikanın kəşf olunan vaxtlardan Avropa müqəddəsəti və göyü inkara qalxmış Prometeysi təmsil edir. Kolumb Amerika qitəsində Hispaniola adasına 50 nəfərlə ayaq basanda bölgənin 8 milyon əhalisi vardı, 22 illik ispan hegemonluğundan sonra isə ondan cəmi 28 min nəfəri qalmışdı. Kolumbun geri döndüyü və ispanların 1493-cü ildə ayağı dəyən Karib adalarındakı 8 milyonluq əhalidən 50 il sonra vur-tut 200 nəfər qalmışdı. Kortes 1519-cü ildə Meksikanı fəth eləyəndə buranın əhalisi 12 milyon idi, 1600-cü ildə onlardan ancaq bir milyonu salamat idi. Ya İspaniyanın qərbindən gedən 200-dən də az adam Perudakı ink imperatorluğunu büt- bütün viran qoymadımı?! Ona görə O. Pas Amerikanın yeganə həqiqi və orijinal əsərləri deyərəkən Kolumbaqədərki mədəniyyətlərin əlilə yaradılanları düşünürdü.

Avropalılar nə Asiyada, nə Afrikada, nə Amerikada vəhşi həyat tərzinə rast gəlmədilər, amma özləri beləsinə yaratdılar. Amerikalı tarixçi Fr.Jenning də onu deyir. Söhbət bütün zəfərlərini məhz qaniçənliyi, yirticiliyi, yamyamlığı gücünü qazanaraq xalqları necə zülmələrə düşürən eləmiş bir sivilizasiyadan gedir.

...İspanlar və ingilislər Amerikada işğal elədikləri yerlərin adamlarını qətl etməyin gərəkliliyini özlərini inandır- mışdılar. Yəni irqçilik Avropanın mahiyyə- tində çoxdan vardı. Odur ki, ayaq bas- dığı torpaqlarda daim ehtiramla qarşılan- dığı halda yerlilərin qonaqpərvərliyindən də həmişə sui-istifadə elədi. Yerlilər nə vaxt süll istədisə, ingilislər yalandan mü- qavilə bağlayıb, sonra əmin-amanlıqda olduqlarını sanan yerlilərin üstünə hücu- ma keçdilər; onları Yer üzündən silmək istəyirdilər. "Amerikadakı yerlilərin yox edilməsi dünyada keçmişdən bu günə qədər olanlar içərisində ən böyük soyqırım"dır". (St.Todorov) Hollivud studiyaları isə qə- dim dünyanın hikmətlərini qoruyub sax- lamış qırmızıdərililərin 15 mindən çox filmə ancaq həqiqi obrazını "yaratdı".

...Avropa "yalnız üç əsrlik qısa zaman kəsimində Yer üzündəki mövcud 26 mədə- niyyətdən 16-nı tarixdən silibdi, başqa mədəniyyətlərə də yaşamaq haqqı tanı- mayıb, insanlıq tarixinin ən böyük bəlalə- rini törədib, müstəmləkəçilik və imperia- lizm cinayətləri işləyibdi". Avropalının psixologiyasındakı müstəmləkəçilik ehti- rasını onun təhtəşürdə XVI əsrdən daşı- dığı mizantropiya (insana nifrət) duyğusu ilə əlaqələndirənlər, görünür, haqlıdırlar. Hələ "Qərb altışıurda Şərqi səlib yürüş- lərinin xatirəsini daşıyır" (C.Meriç) və bu gün də "dünyanın qərbləşməsi hərəkəti ilk öncə bir səlib yürüşüdür". (S.Latuş)

Ənənənin minillər boyu qəlbində ya- şadığı hikmət məhz bu sivilizasiya üzün- dən insanlıq üçün, sözün əsl mənasında, bir "itik"dır.

Amerikanın fəthi Orta əsr qavruqlarında... "Yeni dünyanın cəngavərləri".
"1492-ci ilin 12 oktyabری. İspanlar Yeni dünyaya ayaq basırlar.
Bəşər tarixində dönüş anı: iki dünyanın qarşılaşması".